

IVO PRODAN: NAŠ PROGRAM

Pravaštvo u Dalmaciji
(Zadar, 1884.)

Godine 1884. pokrenut je u Zadru list *Katolička Dalmacija*, koji je označio početak razvoja pravaštva u Dalmaciji. Jedan od glavnih razloga toj akciji bila je osuda držanja dalmatinskih "narodnjaka", koji su, prema pravašima, zapostavili aktivnu borbu za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Na čelu lista bio je don Ivo Prodan, koji će se do kraja 19. stoljeća prometnuti u glavnoga zagovornika starčevićanske ideje u Dalmaciji, kojoj je pridodao naglašavanje vjerskih načela u politici.

I.

Bog

Na prvi mah mnogim će se činit neumjestno iznašanje "programa" – osobito smatrat će to sasvim suvišnim za našu, hrvatskomu narodu veoma dobro poznatu i vrlo obljublenu, hrvaticu *Katoličku Dalmaciju*. Nje je život pravi i neprekinuti niz progonstva: žive vojujuć; a vojuje pak jasno i glasno jedino za vjeru i domovinu, jedino za svoj ideal: Katoličku Hrvatsku. Čemu dakle programi, kad već svak zna za čim teži naš List? Ipak smo evo protivna mnienja, a to jer ne namjeravamo samo predočit, nego i razbistrit a gdjgdje i obrazložiti svoj program. Čisti ciljevi puno se laglje postizavaju no ciljevi prekriveni maglom ili odjeveni tamom. Mi smo svedj bili neprijatelji neizvjestnosti; komodne formule rodoljuba nijesu nam nikada bile po čudi.

Nu, premda ni najkivniji protivnici nemogu nam predbaciti ni neizvjestnost ni komodnih formula, to stoji da smo u nečem mienjali

Izvor:
"Naš
program",
*Katolička
Dalmacija*,
Zadar, br. 1-8,
1884.

Na slici:
*naslovnica
brošure
I. Prodana
"Uspomene"*

svoj program. Ta postepena miena bila je miena *in melius*, al je ipak nekolicinu, i to je naravno, ozlovoljivala; dočim je s druge ogromnu većinu uzhićivala. Zašto uzhit? jer nas shvatiše: zašto zlovolja? jer nas nerazumješe.

Da umnožimo uzhit, jer je na korist načelâ, a da na *minimum* svedemo ozlovoljenike, jer je nesloga svagdje vjeri i domovini na štetu, a osobito kod manjih narodâ; podići ćemo bolje našu zublju onim koji ju već sa zanosom motre i sliede, a razkrit ćemo ju onim koji ju nevide, jer im ju kriju il interesi, il strasti, il neukost sa predsudam. Program će dakle ipak dobro doć.

[...]

Što dakle najprije ulazi u naš program? Na to jasno odgovaraju: naslov Lista, njegov dosadašnji rad i sam naslov ovoga članka. Dâ, Bog, ovo preizvrstno Biće, proti kojemu se sljepoća i opačina dan danas nekom vanrednom drzovitošću podižu, Bog i njegova slava, Bog i spasenje duša, to je prvi, najpoglavitiji dio našeg programa. Od Boga smo, za Boga smo; nitko nego Bog može popunit neizmjerne pohlepe srca, k njemu *svi* moramo, k njemu hoćemo da težimo.

Bog dakle jest i ima bit stožer i zadnji cilj svaćijeg rada; rada privatnog i rada javnog. Tako u obće i biva, i čovjek nemože, i neće da se otme ovoj svojoj dužnosti, te bogoštovje, vjera, to je i dan danas, i bit će do vieka, prvo ravnalo svieta, prvi zakonik.

Ali, vjeruju i Turci; nije dakle dosta vjera u obće. S toga pod sladkom rieči "*Bog*" mi razumievamo i čistu *katoličku* vjeru, koja je Bogu najbliža i najdraža, jer je ona koju je jedino Bog dao a katolička crkva čuva, a ne ona koju je grieh skovao pa ju i uzdrži.

Sreća naša i utjeha: većina našega naroda katolička je*; većina našega naroda pripada ovoj svetoj vjeri, vjeri najistinitoj, jer jedino podpuno istinitoj u dogmim, vjeri najčistijoj u svom moralu, jer, kô u svem, objektivno podpuno izvrstnoj, vjeri u sve i posve ciljâ najuzvišenijih, podhvata najplemenitijih, posljedica najblagoslovenijih. Sreća i utjeha naša da pripadamo ovomu nebeskomu blagu, udieljenu ljudstvu griehom propalomu, Isusom Spasom našim podignutomu, da njim zadobiva vjekovitu prekozemnu čestitost i slavu.

[...]

Uz Boga je sve dobro; kakav život bio, on je sladak kad ga vjera začinja. To vriedi ne samo za pojedince nego i za ciele narode, jer i nje nikakva stvar bolje ne usrećuje do kreposti, nit gore pak upropašćuje do opačine. Ovo bismo želili da se nikad ne smetne s pameti, i da svak drži kô nepobitan asjoma, i jest, da nema *prava rodoljublja* bez vjeroljublja; i da se dosljedno svakom prigodom uporablja to načelo u javnom životu, te tko u narodu bezvjerje širi, ma kako to bilo, taj je naroda ubojica, taj ulieva otrova u srce svoga naroda, taj mu stvara u duši bezdan koju ništa zajazit nemože.

* U ukupnoj našoj domovini na 4 milijuna stanovnikâ ima preko 2½ milijuna katolika, milijun grčko-iztočnika i 500 hiljada muhamedanaca. (Tako je bilo onda. Ali sada naša ukupna domovina, bez slovenskih krajeva, ima 5 milijuna duša. Od toga preko 3 milijuna katolika, ne računajuć planinske Hrvate. Razmjer pak grčko-iztočnika i muhamedanaca nije se od onda vele promienio.)

Čast nam je i korist što pripadamo vjeri katoličkoj; jer to je jedina vjera koja svedj raste, te već broji preko 200* milijuna sljedbenikâ po svem svijetu razgrananih, to je jedina vjera koja je u podpunu suglasju sa razborom te koja najbolje rješava sva i najzamršenija obiteljska, društvena i narodna pitanja; ona je jedina podlogom dična života i stalna napredka.

Ljubimo dakle svoju katoličku vjeru, toli dragu hrvatskomu srcu, i svim dopuštenim sredstvima gledajmo da ju branimo i promičemo, svedj čvrsto, nepokolebivo, držeć se uzgrednih, pak poglavitog vidljivog Stupa vjere naše: Rimske crkve; i nikad nezaboravimo, da mi Hrvati njoj dvostruku harnost dugujemo za dvostruku krunu kojom je naš narod usrećila: krunu službovanja pravomu Bogu i krunu Hrvatske kraljevine.

Eto u kratko prvog poglavitog diela našeg programa, sintetiziranog u svetoj i sladkoj riječi *Bog***.

[...]

II.

Hrvatska

I.

Naši častni čitatelji i sumišljenici, koji od više godina s nama diele dobre i zle kobi, i poznaju naše želje i naše težnje, bit će već po naslovu I. članka, gdje se najprije iztiječe *Bog i katolička vjera*, i sami se domislili, da ćemo, za Bogom i svojom katoličkom vjerom, svrnut oko najprije na siromašnu, mukotrpnu, potištenu, al ipak svedj častnu, krepku, sve to napredniju, prirodno uprav divnu, milu svoju domovinu *Hrvatsku*. Dakako: Bog i Hrvatska, vjera i domovina; postojbina nebeska i postojbina zemaljska, to su naši ideal, tamo svaki dobar katolik, tamo svaki pravi Hrvat ima lećet svojom pameću, tamo ima upravit čustva svoga srca. To nije tlapnja, to nije fanatizam, to je sveta *dužnost*.

[...]

Što dakle tražimo? Iskreni smo, istina nam je najdraža, te bez okolišanja kažemo: Ono što nas po pravu i pravici idje i što smo faktično nekad bili, a sad smo samo dielomice, naimo težimo: *dopuštenim sredstvima*, za uspostavljenjem *ujedinjene i samostalne Hrvatske, pod slavnom krunom Habsburgovaca*.***

Ovo je u kratko bio, ovo jest i ostat će naš politički program. Kad se hrvatski kralj bude krunio krunom hrvatskih kraljeva, kao što se je N. V. naš premilostivi kralj krunio g. 1867 u Magjarskoj****: kad stećemo svoju podpunu nezavisnost, u zakonarstvu i upravi, kad budemo imali svoj posebni stieg i grb, kad budemo kovali hrvatski novac, kao

* Po najnovijim statistikam broj se katolika na celom svijetu primiće sada k 300 milijuna.

** Dr. A. Starčević o našoj vjeri ovako piše: "Medju svimi vjerami najbolja je rimokatolička. Ona bo vodi ljude i narode k prosvetljenju, sreći i slobodi."

*** Skoro istim riječima progovara narodu i izborni proglaš stranke prava u Dalmaciji. Veli: "cielokupnost i samostalnost hrvatske kraljevine pod žezlom prejasne vladajuće dinastije" (V. K.[atolička] D.[almacija] br. 53 g. 1895).

**** Zovemo Ugarsku Magjarskom, jer, proti pravu i poviesti, ona danas tako pred svetom izgleda.

što ga kuje sada Magjarska, kad budemo imali svoju vojsku, svoje posebne poklisare po inozemstvu, kad budemo u jednu rječ faktično, kao što smo sada pravno, država o sebi; onda će se izpunit naš program.

Tko poblizje nepozna u obće austrijsku a naposeb hrvatsku povjestnicu, tko nepozna stare, još vriedne, a i postojeće zakone, i to temeljne zakone hrvatskoga ustava, možda će promislit, da je ovakav program buntovništvo, da se ovo ne slaže sa duševnošću, da ovdje ima što prećerana. Ni jedno, ni drugo, ni treće.

[...]*

VII.

[...]

1. Da Hrvatskom vlada *in primis* njezin starodavni Ustav. Tu ustavnu vladavinu Hrvati pamte, ne od g. 1848, kad su se istom ostali, osim Ugarske, austrijski narodi ustavnom vladavinom počeli ponositi; ne ni od onda (1527) kad je Hrvatskom zavladarila sadašnja slavna Habsburška dinastija; ne ni onda kad je (još g. 1102) prvim putem Hrvatska kô slobodna i nezavisna država stupila, zajedinstvom vladara, u savez s Ugarskom; nego čak od onda odkad se zna za Hrvatsku, kô državu, tako da su već i domaći hrvatski vladari na temelju toga *Ustava* vladali, te su neki, kô na pr. slavni kralj Zvonimir, sami priznali da su postali kraljima, ne ovako ili onako, nego jer ih je *cio narod* za takove izabrao.

2. Da je na temelju Ustava Hrvatskom zavladarijo, kao Koloman g. 1102, tako i kralj Ferdinand g. 1527.

3. Da je naš hrvatski Ustav, (premda do g. 1848 nije bilo pučana kô zakonodavaca i premda se je kroz viekove i okolnosti mienjao), republikanskoga duha, s tom samo razlikom, da je vrhovna glava naše republike svedj *birani kralj*, tako da je država ipak monarkična sustava.

4. Da je hrvatski ustav u svojim temeljim *nad* samim vladarom i da su ti temelji *nepromjenjivi*, jer u vjekovim i duši naroda usadjeni.

5. Da napokon poglaviti temelji hrvatskoga Ustava zajamčuju joj podpunu neodvisnost od svakoga, u okviru zakona osnovanih na hrvatskom Ustavu, i u svim atributim koji *nezavisnoj* državi pripadaju.

A sada možemo izreći lako svoj sud o "nagodbi" g. 1868, sklopljenoj u ime Hrvatske, al ne od Hrvatske, sa Magjarima.

Sada više netreba dokaza, da ova nagodba nemože ni da bude *pravi* zakon, dok nagodba *uništjuje* onaj Ustav, koji je nad svačijom voljom i koji je neuništiv, a uništjuje ga faktično

* U tekstu dalje slijede analize glavnih državnopravnih dokumenata: krunidbene zavjernice kralja Franje Josipa (1867.), Cetingradskog ugovora (1527.), hrvatske pragmatičke sankcije (1712.), pisma hrvatskih staleža Ferdinandu Habsburškom (1527.), i drugih dokumenata koji su bili podloga za tumačenje hrvatskog odnosa prema habsburškoj dinastiji, ali isto tako i odnosa prema dinastiji Arpadovića. Interpretacija tih dokumenata išla je u prilog tezi o neprekinutoj suverenosti hrvatskog naroda. (*op. prir.*)

i pravno, dočim Hrvatsku ponizuje sa stepena *savezne* države na položaj *područne* države, pače predaje tudjinu i same uvjete hrv. života, dočim predaje vrhovnu vlast, osobito pak u financijskim i zajedničkim pitanjima, Magjarima, uzvisujući njihovo ministarstvo nad onu čast koja ne pripada ni samom vladaru, da može, naime, *obustavit* svidi li mu se, čak hrvatski Ustav, kao što je to učinio bio magjarski ministar Tisza.

“Nagodba” nemože pak da bude pravim zakonom ni zato jer je sklopljena bez sudjelovanja Krajine i Dalmacije i Turske Hrvatske i Istre, a dakako, i bez sudjelovanja Bosne; a tomu postupanju, barem glede Krajine protivni se jasan smisao zakona starijega i pravovaljanijega nego je “zakon” nagodba.*

Ali sve da “nagodba” hrvatsko-magjarska i ima uvjete pravovaljanosti, ona nebi imala već pravne obvezanosti za Hrvatsku, usljed neprestanih povrjeda same nagodbe od strane Magjara, jer poznato je, da ugovori koji se *prestanu* vršiti s jedne strane, gube zakonitu vrijednost i za drugu ugovarajuću stranu.

Što dakle da se u *praksi* uradi? Nagodba *faktično* ustanovljuje sadašnji hrv. ustav, hoćeš nećeš. Nastala bi anarkija, il naprosto i anarkija i buna, kad ju faktično Hrvatska nebi dalje priznala. Nagodba je g. 1868 sklopljena, kašnje krpljena na čudnovat baš način, kô paragraf odnosno na Rieku**, pa g. 1878. ponovljena i produžena za 10 godina; što ćemo u praksi s njom? Cienimo, *ad vitanda mala majora* i da se narod ne krvavi s tko zna kakvim posljedicam, nagodba sada može se uzet kao *toleranda*, ali nipošto *probanda*. Medjutim dužnost je svih vjernih sinova Hrvatske, *nastojati* na svaku ruku, da se ta nagodba što prije, faktično, kao što je već pravno, uništi, te da nastanu takve okolnosti po našu domovinu da se Hrvatska osovi na svoje noge, da pod svojim slavim vladarom iz kuće Habsburgovaca, na temelju starodavnoga hrvatskoga ustava, dobije faktično onu podpunu nezavisnost i samoupravu koja ju idje po pravu i zakonu.

[...]

Preuzeto iz: Spisi D. Iva Prodana, *Uspomene, I. Naš program*, Zadar, 1895.

* G. 1861 na 9 svibnja zakoniti hrvatski kralj dao je hrvatskomu Saboru odpis, koji je zakonito proglašen, i koji tumači duh hrvatskoga ustava, dočim kaže “da se državopravna pitanja (a i ta se, i te kako, u nagodbi razpravljaju) nemogu *pravovaljano* riešiti bez sudjelovanja vojničke krajine, spadajuće na *cjelovitost* tih kraljevina” (Hrv. i Slav. – a tako, mi popunjamo, bez i sudjelovanja Dalmacije, Turske Hrvatske, Istre i Bosne, i. t. d., koje takodjer spadaju na cjelokupnost hrvatskih zemalja.)

** Na ovaj paragraf nagodbe Magjari su dali priliepit nov §. njima počudniji!

REZOLUCIJA SKUPŠTINE STRANKE PRAVA U DALMACIJI

(Split, 1895.)

Neposredno nakon raskola Stranke prava iz banske Hrvatske, reagirala je skupština Stranke prava iz Dalmacije. U rezoluciji od 21. studenoga 1895. osudila je raskol i zauzela neutralno gledište, ne svrstavši se ni uz jednu od podijeljenih struja ("frakcija").

I.

Skupština teško žali razdor koji se nedavno dogodio u centralnom klubu stranke prava u Zagrebu.

II.

Skupština ne smatra potrebitim niti za stvar korisnim da se izjavi za jednu ili drugu frakciju koje su uslijed razdora nastale, a još manje da k jednoj ili drugoj pristupi.

III.

Skupština izjavljuje da će se stranka prava u Dalmaciji držati uvijek nepokolebivo načela sadržanih u programu, ali neće biti solidarna s radom ni jedne pravaške frakcije u Zagrebu.

IV.

Skupština preporuča toplo jednoj i drugoj frakciji da se barem čuvaju svega što stvari ne koristi, a kadro je da draži uzrujane duhove, a osobito da se slavno ime Ante Starčevića ne povlači kroz stranačko prepiranje e da se što prije povrate u stranci normalni odnošaji.

Na slici:
Ante
Trumbić

V.

Skupština smatra nužnim preporučiti otadžbenicima obiju frakcija da ne zaborave kako njihov razdor silno škodi ugledu i napredku stranke prava u obće a posebno u Dalmaciji.

VI.

Skupština izriče uzhitno priznanje hrvatskoj mladeži, narodnoj diki i pouzdanici na njezinom otačbeničkom ponašanju prigodom boravka N. V. hrvatskog kralja u Zagrebu, pozdravljajući zanosnim saučešćem i udivljenjem plemenite žrtve koje trpe zbog spaljenja magjarske zastave.

Preuzeto iz: Julije Grabovac, *Dalmatinski pravaši prema oportunizmu 'banovinskog pravaštva' i raskolu u banovinskoj stranci prava* (po dokumentima iz Trumbićeva političkog arhiva), Split, 1965., str. 30.

ZAKLJUČCI SKUPŠTINE STRANKE PRAVA U DALMACIJI

(Split, 1897.)

U povodu raskola Stranke prava u banskoj Hrvatskoj (1895.), dalmatinska Stranka prava zauzela je neutralno gledište, krivo procjenjujući da je razdor bio posljedica osobnih animoziteta, a ne sukoba načela. Taktika neutraliteta nije donijela rezultate, nego je samo izazvala unutarnju podvojenost koja je završila pokretanjem dalmatinske Čiste stranke prava na čelu s don Ivom Prodanom. Pravaši u Dalmaciji istodobno su kritizirali popustljiv odnos dalmatinskih "narodnjaka" prema predstavnicima Talijana i Srba u Dalmaciji.

I.

Skupština stranke prava ciele Dalmacije sakupljena u Splitu, žaleći što je razdorom u Banovini i odstupanjem od temeljnih načela raztrgnuto jedinstvo stranke prava po hrvatskim zemljama, izjavljuje, da se nemože pridružiti nijednoj onamošnjoj frakciji.

Skupština stranke prava osudjuje stanovište "domovinaša", koji priznaju osim hrvatske i srbsku narodnost u hrvatskim zemljama.

II.

Skupština stranke prava najodlučnije prosvjeduje proti nečuvenom, nasilnom i prevarnom postupanju narodno-hrvatske stranke pri obćinskim izborima u Visu, u Makarskoj i drugdje; odsudjuje njezino nepatriotično šurovanje sa Talijanašima i tako zvanim Srbima na uštrb hrvatstva, i izjavljuje istodobno, da usvaja za uvijek i za sva-

Izvor:
*Hrvatska
Domovina,*
Zagreb,
br. 203,
5. rujna 1897.

Na slici:
*Ivo
Prodan*

ku prigodu načelo, da će pri administrativnim i političkim izborima samostalno raditi i odlučno se boriti proti svakomu, ma tko on bio i kako se zvao, tko nebude skupa s njom radio za slobodu i jedinstvo hrvatskoga naroda.

III.

Skupština stranke prava, držeći se svoga i narodnoga osvjedočenja i opetovanih predsmrtnih preporuka neumrloga dra. A. Starčevića, hvali i odobrava njegovanje morala i vjerskih osjećaja, kao jedini uzruk proti rastućoj društvenoj razvratnosti.

Kako se središnji klub stranke prava sastaje na 16. o. mj., mi ćemo počekati, dok se on eventualno izjavi. Medjutim neka nam je slobodno zaželiti, da bi i ti malne jednodušni zaključci barem koliko toliko unapredili *obću nam narodnu stvar*.

GOVOR DON IVE PRODANA U DALMATINSKOM SABORU O RIJEČKOJ REZOLUCIJI 19. STUDENOGA 1905.⁵⁹¹

Prodan. Visoki sabore! Ako ikad, to je možda sad bila hora, da se okoristimo krizom dualizma na uhar kraljevini Hrvatskoj. Nu bojim se, časna gospodo zastupnici, ako potraje, kako je počelo, sva korist, koju ćemo znati izvući iz sadašnjih zamršenih odnošaja u ovoj monarkiji, biti će nove smutnje u hrvatskom narodu, biti će novi domaći razdor, novo unutarnje trvenje, jer se dandanas pita na žalost ne: tko je uz Hrvatsku, nego – tko voli Beču nego Pešti? i obratno. Ma je li moguće, da kraljevina Hrvatska ne umije više, da stvori onaj jedini i pravi patriotski prelom sa prošlosti, koji vidi sunce samo na domaćem pragu? Mi gospodo u zadnje doba srnemo posve lako iz jedne skrajnosti u drugu. Opozicionalci eto ultraopozicionalci, postajemo u kratko vrijeme ultra nagodbenjaci. Jedne godine nam je Beč krvav pred očima; a druge Pešta. O, da je tako radila Srbija i Crna Gora, da su se ogledavale, oko koga će se vrtjeti, ne bi nikad bile dočekale dan svoje samostalnosti. Uzalud i dnevni primjeri. Madjari su bez sumnje u gorem jadu nego mi; u moru su tudjih plemena, pa ipak smiono vode samostalno

skroz narodnu politiku, i u tu svrhu, čim veći pritisak iz vana, tim veći njihov odpor iz nutra; čim veća pogibelj, tim veći porast *radikalne struje* i *radikalnih elemenata*. I vazda znaš što su i što hoće. "Košutovci" nazad više od po vieka – od 57 godina – protunagodbenjaci od doba revolucije, pa i danas su takvi. A mi? Eno čuli ste gospodo primjer iz usta častnog moga predgovornika Dr. Tresića. On je do nedavno bio pravaš; on sam priznaje, da nema stranke, koja bi imala viših i ljepših ideala nego što ih ima stranka prava, a ipak je on dobar dio svoga govora upotrebio danas za kritiku rada i duha one stranke kojoj je i on sam pripadao!

On pita; što je postigla stranka prava ovo 40 godina, a ne pita kakve su uspjehe dosle pobirali košutovci, ne kroz 40, nego 57 godina svoga rada? Nikakve, jer nijesu imali većinu. Pa kako je, što je mogla postići i stranka prava, kad nije nikad dosle u nijednom kraju naše domovine došla do većine? Nu ipak stranka prava premda u manjini postigla je u nas što nije nijedna druga domaća stranka. Ona je stekla i tu veliku zaslugu, da je činila oživjet u narodu njegovu samo-

591 I. PRODAN, Govor u Dalmatinskom saboru održan 19. studenoga 1905., *Brzopisna izvješća XXXIX i XL zasjedanja PSD ...*, Zadar 1905, str. 1405-1419.

svi jest; činila je, da se zaljubi u slobodu, pokazala mu je stare slavne staze i podigla njegov stari narodni ponos.

Madjari se bore za slobodu. Dobro. Do godine 1867. i Hrvati su se borili za nju, ali sada – može li se kazati da tako čine? I ako mi također svi imamo slobodu kao cilj pred očima, nije li istina, da mi imademo taj cilj kao jako daleki cilj, o kom držimo, da nije kroz doglednu budućnost izvediv? O slobodi se govori – to je istina – ali, gospodo, prelazeći na glavni predmet, kojim su se gospoda predgovornici bavili, prelazeći na riječku resoluciju, pitam: je li riječka resolucija u prilog našoj slobodi, je li ona takva, da nas može brže dovesti do slobode nego li je to bila kadra da učini politika blagopokojnog Starčevića, a dodajete i blagopokojnog Pavlinovića, blagopokojnog Klaića i druge? Nastao je prelom. I sada hoćemo, da okrenemo ledja svima onima, koji su nam dosle svojim političkim primjerom prednjačili, hoćemo, da prevrnemo cielu hrvatsku prošlost. Sve što su Hrvati radili do godine 1905., radili su ludo. Bilo je očekivati prigodom ove razprave, da će se u prvom redu povesti rieč baš o tom, što je glavno. Rušiti ono, što je postojalo i što postoji, i stvoriti prelom – to je lako, vrlo lako, ali mi smo dužni pred narodom i pred samim sobom, ne da samo rušimo, nego i da gradimo, da nadogradjujemo. “Oganj užeć lako je svima, Nu kad sve njim plane veće, Znat nie, gorit koliko ima, Udunuti gdje li će se” pjevao je neumrli Gundulić, da nas pouči. Čast namjerama. Ko bi sumnjao da nijesu plemenite, ali, gospodo, cienim, svatko će priznati, da to nije dosta, barem

da to nije sve. S toga, kako rekoh bilo je očekivati, da će se uzeti u pretres u ovom visokom saboru ne samo jedan elemenat riječke resolucije, njezinu očitu tendenciju, koja u istinu oduševljava i omladinu i starce, nego i drugi elemenat riječke resolucije, o kom ovise dobre ili zle posljedice budućega naumljenog rada. Ono što izazivlje odpor u narodu, (*glasovi: Koji narod?*) nije namjera, da se pred forum Europe iznese žalostno stanje Banovine; a nije ni simpatija prema borcima za svoju slobodu. To je naravno, ako slobodu i sreću ljubimo, naravno je, da ju i drugim želimo. No naš narod, sit sužanjstva, pita: A to, što ćemo k Madjarima, hoćemo li bit uza nje, ili ćemo pasti poda nje? Hoćemo li biti saveznici ili živjet kao podanici? (Dr. Trumbić. *Saveznici*): Ili, da se konkretnije izrazim: hoćemo li k njima na nagodbenom ili na inom, na paritetnom stanovištu? (Dr. Trumbić. *Na paritetnom*). Ta bar smo mi u Dalmaciji od njih faktično slobodni, pa ako imamo k njima pristupiti kao suborci, treba biti najprije na čistu o uvjetima. (*Buka. Predsjednik zvoní*). I ako eventualno uvjeti ne valjaju, da ih preudesimo, ako li valjaju, da se svi na tu stazu uputimo.

Nu kao da se razprava o tom, o glavnom pitanju, o vitalnom pitanju, smatra donekle suvišnom. Možda zato, jer se pretpostavlja, da svak već zna da je riečka resolucija osnovana na stanovištu nagodbe? (Dr. Trumbić. *To nije istina!*). Ali to se unatoč slovu riečke resolucije meni ne da na prvi mah lako povjerovati, baš obzirom na plemenite namjere, koje su vodile njezine začetnike. U nas se u

Dalmaciji na nagodbeno stanovište manje pazi, jer mi po izkustvu ne znamo, što su Magjari i što je nagoda. Ali nije tako u Banovini. Ondje je nagoda najmrzkija rieč ovoga svieta, a oni, koji na njoj grade, nose u narodu ime, koje narod s odvratnošću izgovara. "Madjaroni" i "madjaronska stranka", to su epiteti, koji narodu u Banovini predstavljaju sijašet narodnih pitanja: sintezu paklenih muka. Khuen i Khuenovština, to su naprosto djeca nesretne nagodbene majke, jedna epizoda u krvavoj tragediji našega naroda u Banovini.

Očekivao sam s toga koje utješljivo očitovanje, tim radje, jer sam imao prigode čitati, kako su i dva glavna organa riečke resolucije, "Novi List" na Rieci i "Nar. obrana" u Osieku valjda vidjev narodni odpor u Banovini, batalili nagodbeno stanovište. Tako "Novi List" od 21. listopada napisao je sljedeće:

"Prije svega moramo jednom za uvijek da *prestanemo biti bilo čije orudje, pa ni bečke kamarile, ni Magjara*, a jer nam je bečka kamarila veći i pogibeljniji protivnik, a ona je i protivnik Magjara, posve je naravno, da se možemo sa potonjima protiv nje složiti za zajedničku borbu. Dakako ne znači to učiniti ono, što su učinili khuenovci, da se *preda Hrvatska na milost i nemilost ni Magjarima ni kamarili, već da samostalno vodi naš život u svima granama*, pa da se mi jedan uz drugoga, kao dva savezna naroda, borimo protiv zajedničkog nam neprijatelja". Ovako je od prilike pisala i "Narodna obrana" u Osijeku. Nije sve zlato, što ovdje sjaji, ali ovakovo stanovište izključuje nagodbenu podređenost. Ovo bi

bio jedan, akoprem ne službeni, korektiv riečke resolucije, koja bi imala dobiti i službenu preinaku u tom smislu, da narod vidi, da se ne radi samo o promjeni gospodara ili o promjeni nagodbenih kapelnika uz nastavak stare magjaronske politike. Nu pokle drugi nijesu poblize izpitali osnovu, na kojoj bi se imao podizati novi rad, dozvolite gg., da ja to pokušam, i budem li pogriješio, liepa je prigoda da me se izpravi. Meni to neće biti ni najmanje žao, jer nijesam ovdje, da gledam na se, nego na narod i njegovu korist, a meni kako bilo da bilo. (*Glasovi: Tako i nama!*)

Točka, koja u riečkoj resoluciji čini na osobit način misliti na nagodbeno stanovište, jest ona, gdje no se govori:

"Hrvatski zastupnici uvjereni su, da se trajni sporazumak između naroda hrvatskoga i ugarskoga može postići najprije točnim i strogim vršenjem prava hrvatskoga naroda, sadržanih u postojećoj hrvatsko-ugarskoj nagodbi te *promjenom odnošaja* što spadaju u područje posala, koji su danas Hrvatskoj zajednički sa Ugarskom" itd.

(Dr. Trumbić. Samo pazite na rieči dobro! Nije revizija nagode, "promjena" se kaže, pazite na rieči, nemojte stvarati rieči, koje ne idu!). U izreci "promjenom odnošaja" stavljeno je u izgled neko poboljšanje, neka vrst revizije nagodbe, ali tim se ne mienja nagodbeno lice ove točke u riečkoj resoluciji. Ipak ne bih se usudio presuditi na samoj ovoj izreci i zaključiti, da je stanovište riečke resolucije sveosve nagodbeno, kad ne bi bilo i drugih izreka i kad ne bi ukupna intencija resolucije smi-

erala prema Magjarima. U najboljem slučaju riečka je resolucija takva, te daje povoda svakomu, da je uzimlje sastavljenu u nagodbenom smislu. (Dr. Trumbić. *Kad se hoće tako samovoljno! Nemojte govoriti stvari nepromišljenih!*) Tako, ako je istina, što je u svoje doba donio "Obzor", tumači riečku resoluciju i "Novi List", jer odanle je upravljena nakon prihvaćene riečke resolucije na Franju Kossutha sliedeća brzozavka:

"Poslie dvodnevne borbe protiv upлива bečkog odlučila je skupština hrvatskih i dalmatinskih zastupnika, da će se boriti zajedno sa Magjarim proti zajedničkog neprijatelja, te je u interesu zajedničke akcije izabrala eksekutivni odbor. Očekujemo najbolje u interesu bolje budućnosti hrvatskog naroda *sjedinjenog pod krunom sv. Stjepana.*"

(Dr. Trumbić. To nije riečka resolucija pisala!) Ne kažem to ni ja. Rekoh "Novi List". Ove zadnje rieči "Novog Lista" ne bi imale smisla bez predpostavke o nagodbenom stanovištu. Priznajem rado – pače iztičem – da u svom odgovoru, u svom prvom pismu na gospodina Franju Kossutha odbor, izabran na riečkom sastanku, nije govorio u smislu nagodbenom (Dr. Trumbić. *I neće nikada govoriti!*). Dobro, onda ćemo se opet moć naći složni. (Dr. Trumbić. *I trebalo bi, da se složimo!*) Ako Vas vode plemenite namjere, priznajte da i mene vode. I Magjari me sile mislit na nagodbeno stanovište jer na žalost i ona brzozavka koju je iz Budimpešte Franjo Kossuth poslao svakomu od 5 članova eksekutivnog odbora riečkog sastanka i ona miriše po nagodbi. I

ona tumači riečku resoluciju kao pristup k Magjarima. Glasi:

"Pozdravljamo našu hrvatsku dalmatinsku braću i sijećamo Hrvate, da ćemo prava što ih dobijemo s njima uvijek bratski dieliti, dok ih je Austrija uvijek tlačila. Dao Bog da se Dalmacija kroz Hrvatsku opet *privede kruni sv. Stjepana*". Dr. Kovačević. *To je dosta široko!*) Rado će nasuprot svak čuti odgovornost, koji su hrvatski delegati upravili na ovu brzozavku, jer u odgovoru o kruni sv. Stjepana nema ni spomena, premda im je on to na neki način Franjo Kossuth svojom brzozavkom insinuirao. Odgovor Kossuthu glasi ovako:

"Gospodinu Franju Kossuthu, Budimpešta. – Vaš srdačni pozdrav primismo sa radošću i zahvalnošću. Pošto se mi ne nadamo nikakvoj pomoći od onamo, odakle pomoć ne može doći, mi jednodušno za tim radimo, e da možemo *zaštititi i postići naša prava*. Naša je vruća želja, da budu naše tražbine u korist i sreću obiju naroda, što prije polučene. Podpisani: Dr. Pero Čingrija, dr. August Harambašić, Vinko Milić, dr. Ante Trumbić, Stjepan Zagorac".

I ugarskih se je Slavena vrlo neugodno dojmila riečka resolucija, i baš za to, jer ju se tumači u nekom odnosaju, koji bi naličio nagodbenom stanovištu. U "Novosadskom Braniku" izašao je iz pera Mihajla Polita članak o riečkoj resoluciji, gdje se i ovo čita:

"Što tugom u srcu pročitali smo odluke, koje su donešene na Rieci. Ne uvidja li to hrvatska opozicija, kakvu je veliku uvrvjedu nanijela milijunima nemagjarskih naroda u Ugar-

skoj ...” ... “Ovako kako su formulirane odluke, na Rieci, mora svaki rodoljub i Hrvat i Srbin ubezeknut reći: što to bi na Rieci ...” (Dr. Trumbić. *Još nije imao teksta riečke resolucije, kad je to pisao*). Meni je do istine; ako dodjemo do istine, i ter je riečka resolucija dobra, istina će biti samo u prilog riečkoj resoluciji. Ja nijesam u strančarske svrhe uzeo rieč. Da je riečka resolucija drukčije sastavljena, ja mislim, da ne bi “Novosadski Branik” ovako pisao.

No u pitanju o nagodbenom stanovištu u rieč. res. mislim, da je najmjerodavnije tumačenje Magjara odnosno njihova novinstva glede realnih posljedica i njihove osnovanosti. Svakom prigodom, od kada je izašla riečka resolucija, Magjari ju uzimlju i tumače u nagodbenom smislu.

Čujmo na pr. Apponya: *Appony* u “Obzoru” (apud “Nar. L.” 6/11) ... “nas svi realni interesi upućuju, da stvorimo iskrenu solidarnost. Hrvatska može svoje naravno *teritorijalno popunjenje*, koje se osniva na *zakonu* (razumij nagodbu), *postići samo s pomoću Ugarske*; ona može *samo u sporazumu s Ugarskom* postići probitke velikozasnovane *gospodarske* politike osobito s Dalmacijom ... Hrvatska može takodjer *svoje narodnostne težnje* izpuniti *samo u društvu s Ugarskom*, kojoj je tudja (!) svaka pomisao magjarizacije u Hrvatskoj” ... “velika austrijska misao u vojsci jednako tišti Hrvatsku kao i Ugarsku, a s druge strane ćemo mi, kako je Franjo Kossuth liepo razjasnio, sa Hrvatskom, lojalno na *nagodbenom zakonu* podieliti ono, što smo zajednički izvojštili.

A evo koje su rieči, što ih je sam prvak, glava koalicije – zapravo recimo neodvisne stranke, gospodin Franjo Kossuth napisao i na koje se, cienim Appony pozivlje:

“Ako Hrvati iskrenom pomoći priskoče magjarskom narodu u njegovoj borbi, ako Hrvati sa *odanošću* (sic) podupru ciljeve *magjarske* koalicije: naime u boju za *magjarski* zapovjedni jezik, to Hrvati mogu bit uvjereni, da će magjarska koalicija, kad na vladu dodje, uvažiti zakonite (naime: nagodbene) težnje Hrvata. Koalicija se neće nipošto tome protiviti, da *nagodbeni zakon* bude u svim svojim točkama savjesno proveden; te da se hrvatski narod u djelokrugu svoje *autonomije* slobodno razvije koli u gospodarskom, toli u narodnom i kulturnom pogledu (o financij. ne govori, premda, to ima u riečkoj resoluciji) ...

“I, ako magjarski narod izvojšti pravo magjarskog jezika za vojsku, i Hrvati ga u tom pogledu *najodanije* (sic) podupru; tad se hoće i moraju se naći sredstva, da se priznaju i prava (nagodbena, to se razumije) hrvatskog jezika kod hrvatskih regimenta”.

Vriedno je da se uzgred spomene i ovo što Kossuth piše u istom članku “Budapest” (apud “Narodna obrana” 9 listopada):

“Mi vrlo dobro znamo, da Hrvati u ovom slučaju imadu pred očima samo njihove vlastite narodne interese; ali je za nas nedvojbeno radostan pojav, da oni za obranu i osiguranje *njihovih* narodnih prava, priznavaju opravdanost podpune samostalnosti *Ugarske*, te tome *priključuju* svoje interese. Hrvati su se uvjerali, da oni

ne mogu služiti svom narodnom razvoju i napredku, ako služe bečkim krugovima (nego, to se razumije, ako služe magjarskim!)”

A magjarski zastupnik dr. Kmety još izrazitije tumači priključenje Ugarskoj na nagodbenom stanovištu slijedećim riečima u članku “Dalmacija” obielodanjenu u “Egytertesu” (v. “Narodna obrana” 9. listopada):

“Magjarska koalicija mora da s najvećom važnošću prihvati glas o akciji Hrvata, koji triezno shvaćaju borbu Magjara, te se javljaju, da će se boriti “s majkom zemljom”.

“Hrvati postavije želju za priključenje Dalmacije, ali ne odmah od danas na sutra, vać nakon potrebitih priprava. Ovom velikom pitanju moraju Magjari pogledavati u lice. Reinkorporacijom Dalmacije povećat će se teritorij posestrimih zemalja, dok će Ugarska imati koristi od dalmatinskih luka (dakle sve je radi Ugarske!). Ona politika, od koje se boje, da će ojačanjem ove snage magjarska politika imati neuspjeha, dapače da bi moglo doći do raspada državnog jedinstva i rastave posestrimih zemalja i “majke zemlje”, malovjerna je i kratkovidna. Želja, da se Hrvatska stopi s Ugarskom, je utopistička, gospodstva magjarske rase u Hrvatskoj odrekli smo se god. 1868. (s toga: majka zemlja?!). U tom pogledu nam je dakle svejedno, da li slavenski narodi zemalja posestrima broje 2 ili 3 milijuna. Nema dakle bojazni da držanje sadanjeg pravnog položaja, pošto (pozor gospodo!!) pošto još uvijek možemo Hrvate držati na uzdi, kad bi gojiti veleitetske misli”.

Ovaj list dalje prikazuje pravo, koje bi imali Magjari na priključe-

nje Dalmacije, pak veli, da bi se ona morala priključiti i protiv njezine volje, jer je to “zakonom” razumi nagodbom propisano; a naravski, govore Magjari, da se i s Austrijom mora računa voditi i pogoditi se!! Magjarska većina mora si uzeti zadaćom, da prema želji Magjara ubraja *Dalmaciju medju zemlje sv. Stjepana*.

Kako Magjari shvaćaju riečku resoluciju sa svoje strane još bolje kaže Tiszin “Aj Uzsag” (Milić. *Što nas je briga, što novine pišu!*).

Prodan. Treba, da saznamo unapried kakvo je pravo mišljenje Magjara i da stojimo na oprezu. Mi samo od Magjara možemo saznati koliko ima nade, da se s riečkom resolucijom uspije, u koliko se tiče njihove volje ...

Milić: To su naši posli.

Prodan. Ne samo vaši; to su posli cieloga hrvatskoga naroda, pak treba, da sve bude jasno, da se ne posrne.

Tiszin “Az Ujsag” ne zaostaje ni “Budapestu” ni “Egytertesu”. Piše bez sustezanja:

“Priključenje Dalmacije veliko je dalekosežno pitanje, koje imade i drugih stanovišta (kojih?), nego li su ona, koja su naveli Hrvati. Prema zakonu od 1868 zak. čl. XXX. (a to je nagodba) imade Ugarska prava na Dalmaciju. Ovo pravo nije se tekem vremena smanjilo. I prema tom zakonu zapravo Dalmacija pripada Ugarskoj, a ne Hrvatskoj. Ako se s Austrijom pograbimo radi Dalmacije, moramo je mi dobiti na temelju od vladara prihvaćanog zakona (razumij: nagodbe). Smisla bi imalo priključiti Dalmaciju k Hrvatskoj onda, kad bi se time Hrvatska uže vezala s Ugar-

skom. Ali među uvjetima Hrvata imade takvih, koji slabe snagu ugarske države. Oni žele u svakoj instituciji svojim uplivom nadjačati." – A dobro je da i ovo zapamtimo:

... "U svemu naše je mnijenje, da nije vrijeme, da sada posvećujemo brigu izpunjavanju hrvatskih uvjeta, nego o tome, da za magjarsku narodnu borbu predobimo njihove simpatije.

A oni bi morali u prvom redu podupirati nastojanje, da dodje do rješenja krize na temeljima zakona g. 1868 (dakle svedj nagodbe.).

Ako se je u Hrvatskoj pokazalo prijatnije razpoloženje prema magjarskoj stvari, onda ne valja spominjati uzroke "zajedničkog trvenja" nego valja to razpoloženje izrabiti protiv Austrije, a u svoju (razumije se: magjarsku) korist.

Pa ako pobjedimo, biti će (?) bolje (?) i Hrvatskoj".

(Predsjedničku stolicu zauzimlje podpredsjednik.).

(Dr. P. Čingrija: Očito je da ne znaju, što je pisano u nagodbi!).

Ali, gospodo, da je najnoviji politički kurs osnovan barem donekle na nagodbenom stanovištu, meni se čini, da imamo klasični dokaz taman u osobi častnog gospodina zast. Milića, prvog u moje pamćenje pravog nagodbenjaka u Dalmaciji, koji je od strane narodnjaka relista dosta neugodnosti doživio baš radi svoga madjarskog imperijalizma, kojemu je on više godina postao zatočnik. Nije nego 15 dana, da smo u "Narodnoj Obrani" (30 proš. listopada) čitali njegov odgovor Madjaru Havassu, koji odlučno radi političkih i gospodarskih pitanja zagovara sjedinjenje

takodjer dakako na temelju nagodbe. Gospodin zast. Milić kompetentan je sudija. Nitko sad u Dalmaciji ne zna bolje od njega kamo brodi splav naše pokrajinske politike, on kaže, da se ponosi, da je "najstariji i prvi borac za uniju" i izrazuje nadu, da će "dočekati dan, kada će Dalmaciju zastupati – u" Zagrebu? – pardon, u – "Budimpešti na zajedničkom saboru!" Da riečka resolucija po nazoru gospodina Milića ide za potpunom slobodom Dalmacije bez obzira na nagodu, spomenute njegove rieči ne bi imale smisla.

Sad, ako predpostavimo, da riečka resolucija ili jest, ili se može tumačiti kao nagodbeni akt, možemo unaprijed proricati, da banovinski Hrvati osim Madjarona ne će nikada prihvatiti drage volje riečku resoluciju. Jer što je nagoda? Pitajte njih, gospodo, oni će vam kazati, što je nagoda. I što oni kažu, to će vam i naši dalmatinski najugledniji političari, kao Pavlinović i drugi kazati. To će nam potvrditi i sam blagopokojni Strossmayer, kojemu je ovaj sabor glasovao 2000 K za spomenik.

Pok. Šulek u svom "Hrv. Ustavu" na str. 68, premda nije bio pravaš, priznao je kao učenjak i nepristran čovjek, da je "nagodba žrtvovala mnoge starodavne pravice trojedne kraljevine" i te žrtve nabraja. Imamo i živih svjedoka.

Jedan od gospode, koja su podpisa rječku resoluciju, bio je i častni zastupnik Barčić. A evo n. pr. što on kazao o nagodbi u saboru 12. svibnja 1885 (v. Moj Album 197., 198):

"Dualizam je uveden bez nas, da pače protiv našim najsvečanijim sabsorskim zaključkom, nagodba je dik-

tirana po onih proti kojim smo se borili, i koji nas upravo toga radi, što smo se borili proti njihovim težnjam, punim pravom mrze. Liepimi nas darovi nadariše za tolike krvave žrtve! Narod osiromašen, oglobljen, Rieka prevarom odtrgnuta, Primorje na prosjački štap dovedeno, Zagorje nam gladauje, Slavonija je zapuštena, obrt su i trgovina upropašteni, komunikacije zanemarene, zemlja poplavljena magjarskim činovnici, koje moramo plaćati ili od onih 44%, što su opredjeljeni za autonomni budget, ili od 55%, što su opredjeljeni za zajedničke potrebe, na čelu svećenstva Magjar, na čelu uprave Magjar ...”.

Dr. Trumbić. Živio Barčić!

Isti Barčić drugom prigodom, takodjer u saboru (3 sieč. 1884) reko i sljedeće:

“Nagoda je izručila Magjaru naša državna dobra, naše krajiške šume, koje on na vlastite svoje svrhe a na golemu našu štetu opustoši.

Nagoda je izručila Magjaru naše hrvatsko more, a on je zapustio sve luke Primorja, koje su prazne, a stanovnici jednom bogati sada prosjaci.

Nagoda je Magjaru otvorila širom vrata do sve javne službe u našoj domovini, a on je zaokupio sva najmasnija i najuplivijsa mjesta, dočim domaće nam sinove progoni.

Kroz nagodu narivava nam se magjarski jezik, rad nagode lievala se u kolovozu prošle godine nedužna hrvatska krv po ulicah zagrebačkih, po Zagorju i po banskoj Krajini; na temelju nagode g. Tisza arogira si pravo u Hrvatskoj obustaviti ustav i izručiti ju absolutističkim rukam kr. komesara.

Pak da tu nagodu mi branimo?! da za uzdržanje takva stanja u Hrvatskoj mi dozvoljavamo vladi naša novčana sredstva, našu moralnu podporu?! Nipošto.

Najsvetija, najneobhodnija dužnost budi nam nagodu uništiti. Ova nagoda, pošto utanačena bez sudjelovanja Krajine i Dalmacije, već je od postanka svoga ništetna i nevaljana. Ova nagoda protivi se našem samouzdržanju, nas lišava neustupljiva prava naime narodnog suvereniteta, koga prava ni isti narodi nisu vlastni odreći se, a uprav za to, kako nas uče Wattel, Burlemaque, i svi najglasovitiji pisci jura gentium, narod može dapače mora slične ubitačne ugovore opozvati”.

U istom govoru Barčić je dodao i ove rieči.

“Nu ako je božja providnost odsudila da Hrvatska ne smije biti nezavisnom već da mora biti robkinjom tudjega naroda, tada barem nek robuje narodu prosvietljenom kod koga vlada pravda i moral, rad i bogatstvo, od koga indi bi mogla očekivati da će ju moralno i materijalno podići; – nu nek ne robuje narodu, koji se nalazi na nižjem kulturnom stepenu nego li smo mi, – narodu čiji dohodci nisu dostatni da pokriju redovite izdatke, – narodu, kod koga toli u javnom koli u privatnom životu je zavladała skrajna razvraćenost i korupcija, – narodu, kod koga jedino su moguće strahote Tisza Eslarske parnice, narodu, čiju javnu i privatnu sigurnost ilustriraju protusemitski izgredi, Berezci, Spange itd., – narodu, koji daje najveći kontigent bludnicam obih hemisferah”.

Drugi jedan hrvatski zastupnik iz Banovine, i koji je takodjer potpisao riečku resoluciju, bio je Zagorac. Ljepota je slušati gospodo, kako on govori protiv nagode! On je u saboru dne 25. studenoga 1904, kazao sliedeće:

“Kuda ćemo doći i što možemo očekivati od nje, i može li ikojega sina ove zemlje, koji joj želi sreću, slobodu i bolju budućnost, zagrijati i može li ikako braniti ovu nagodu”. Pa opet u sab. govoru od 26. siečnja 1905: “Samo ako Magjari priznadu samostalnost kraljevine Hrvatske i ako povrate grad Rieku i Medjumurje, ako odstrane sami magjaronsku zastavu iz Hrvatske, a željeznicu u Hrvatskoj predadu u vlastitu hrvatsku upravu, samo onda bi se mogli Hrvati, kao samostalan narod, pogadjat s Madjarima s njima se podpuno izmiriti.” Kako odlučno veli u toj sjednici “narodnoj stranci”: “na vaše stanovište nećemo nikada preći, pošto to nije stanovište hrvatskoga naroda”. Tako su svi Zagorčevi govori prožeti najvećom ogorčenošću proti nagodi i odrješito zahtieva, da se ta “kukavna nagoda uništi, jer je na štetu našu, jer je protiv hrv. naroda.”

(Dr. Trumbić: “Ovo su argumenti pro, za riečku resoluciju, a protiv Vas! Dr. Tresić: “Ovo je za prikazati nas kao da smo nagodbenjaci!”). Prodan: Vi ćete dokazati da nijeste.

Godpodo! Oprezan čovjek i oprezan otačbenik kod naroda, koji lako od svoga ne da, a u tudje rado dira, kakvi su n. pr. Madjari, dobro je, ne samo da gleda, što bi se moglo dogoditi u buduće, već, da pazi i na ono, što se je dogodilo u prošlosti, neka

mu to služi kao putokaz, da ne bi i opet nasjeo. (Dr. Trumbić: *Tako je!*). Radi toga uzroka – jer sam već u početku kazao, da moje mnjenje nije, da bi riečka resolucija bila sveosve u nagodbenom duhu, ali jer je ipak bar donekle takva, smijeram svojim govorom na to, da ovo pitanje razčistimo, te ako bi Madjari zahtjevali, da se prignemo pod nagodbeno stanovište, neka naš odpor bude glede toga jednodušan.

Narod neće nagodbe, jer je ona protiv njega, pa kako se riečka resolucija oko nje vrti, nije čudo, da je narod izrazio zast. Zagorcu nakon resolucije nepovjerenje (*prekidanje i prigovaranje s mnogo strana*).

O Banjavčiću koji znao ići u grofa Khuena na sobet, neću ništa, a tako ni o Harambašiću (*Ponovno buka*).

Nagodbom Magjari strašno izsivavaju Hrvatsku. Oni su kroz 30 i nekoliko godina na stotine milijuna odnijeli u Budimpeštu iz krajiških šuma da obogate magjarske kese. Hrvatskim novcem gradjene su željeznice u magjarsku korist. A pri samom obračunavanju na osnovi nagodbe pretrpjela je tužna Banovina u ovo 38 godina ogromnu štetu od jedne milijarde kruna. Brzo se reče: milijarda kruna, ali da se predstavi ogromnost te svote dosta budi reći, kad bi taj novac bio vas u srebru, pa da se na svako čeljade naprti 100 kilograma toga srebrenoga novca, htjelo bi se do 50 000 ljudi, da ga uzmogne svega nositi. Jedna milijarda, to je svota tako velika, da bi svaku obitelj u Dalmaciji, a ima ih do 100.009, mogla zapasti svota od 10 000 kruna. Eto kolik su pusti novac odnieli na temelju nagodbe Ma-

gijari iz Hrvatske u ovo 38 godina nesretne nagodbene ere, u samu krivu uračunavanju, a tamo viču još, da oni Hrvatsku uzdržavaju! (*Smijeh i veselost. Predsjednik zvoní*).

A sad da nu, da vidimo; gospodo zastupnici, kako bi stala prama shvaćanju Mađjara riječka resolucija u pogledu sjedinjenja s Banovinom. Na 5. o. mj. slavni klub saborske većine ovoga visokog sabora, prihvaćajući riječku resoluciju, proglasio je sjedinjenje Dalmacije s Banovinom "glavnim narodnim idealom". To je ekskluzivno rečeno. Narodni ideal ima dvije stvari na umu. U prvom redu ima na umu slobodu naroda, a pokraj toga jedinstvo i slobodu ne samo jednoga dijela nego *svih* hrvatskih zemalja. Ujedinjenje tzv. trojednice to bi bio samo jedan dio narodnog ideala. (*Dr. M. Čingrija: To je prvi korak k tomu glavnom idealu*). A da je kako govorim svjedoče nam i zadnje dvije saborske adrese iz godine 1902. – adresa narodne stranke, koja spominje sdružjenje (*svih*, razumije se) *zemalja* Hrvatima napučenih (v. Sab. izv. str. 1079) i saborska adresa, koju su istodobno bili iznieli bivši pravaši, a sada članovi hrvatskoga kluba. U pravaškoj adresi iztiče se (ovo su tekstualne rieči): *nezatamljivu želju našega naroda, koji nad sve potrebe postavlja težnju za ujedinjenjem svih Hrvata*". Ne stoji dakle nego samo donekle, da bi sjedinjenje Dalmacije s Banovinom bilo glavni narodni ideal, ne stoji glede cjelokupnosti i ne stoji u koliko, pokraj cjelokupnosti, Hrvati žele i hoće i svoju slobodu ili blaže rečeno uzpostavu "samostalnosti" cjelokupne kraljevine Hrvatske, kako je to naglasila spomenuta

pravaška adresa iz g. 1902 (Sab. izv. str. 1079).

Postaviv tako pitanje u prave granice pita se:

1). Da li se može doći do cjelokupnosti, poimenice, u užem obsegu, do sjedinjenja Dalmacije s Banovinom i odnosno do slobode i samostalnosti narodne, samo nadogradjujuć na stanovište riečke resolucije, ili se može i kako inako?

2). Što bolje zajamčuje cjelokupnost svih zemalja, u kojima obitavaju Hrvati, naime: da li se može laglje i sigurnije postići taj cilj preko riečke resolucije, ili bez nje?

3). Pokle je riečka resolucija izhodište nove političke orientacije i pretežno stoji, barem u koliko to tumače Mađjari, u tom da čekamo hrvatskoga mesiju iz Pešte, pita se: imali, nade, da će ga Hrvat odanle dočekati i to prije nego inako: a) glede sjedinjenja Dalmacije; b) glede sjedinjenja ostalih zemalja, u kojima obitavaju Hrvati; c) ima li nade, da će Hrvati ikada novog mesiju dočekati, što se tiče drugog diela našega narodnog ideala, ideala koji kao zviezda Danica već svanuo svim narodim Europe, osim Čeha, Poljaka i nas: *ideala slobode*?

Nagoda, kako je sklopljena godine 1868 naravno, dodje li do sjedinjenja na toj osnovi, priključila bi Banovini samo Dalmaciju. Ali, gospodo, pazimo! Na osnovi nagode sjedinila bi se Dalmacija s Banovinom samo u sadašnjem obsegu. Kvarnerski otoci, koji su bili integralni dio Dalmacije do godine 1811 i koji su u doba ilirskog kraljevstva pod Napoleonom bili pridruženi Hrvatskoj, na žalost za kratko vrieme, a onda opet odcie-

pljeni, podpali su pod upravu tršćanske vlade i tako je ostalo. Na osnovi nagodbe nama bi izpali iz ruku kvarnerski otoci. (Dr. Trumbić: Za to se Milić stara). Predlog u tom smislu ide nam na štetu, a ne na korist. Hrvati su u prošlosti već prije nagode zahtijevali od Njegova Veličanstva i od vlade, da se kvarnerski otoci povrate materi zemlji. Godine 1850 u banskoj konferenciji bilo je zaključeno poslati deputaciju pred kralja, da na temelju – ne nagode, još onda nije bilo te nesreće – nego, na temelju starodavnog prava traži sjedinjenje Dalmacije, Krka, Cresa, Osora i Lošinja i istarskih kotara novigradskog, voloskog i labinskog. Opet na 27 travnja 1861 banska je konferencija pisala kralju i ovako pismo započela:

“Vaše Veličanstvo! kraljevina Dalmacija s kvarnerskimi otoci od starine je nerazdruživa sestra kraljevine Hrvatske i Slavonije”.

Ako se dakle, časna gospodo zastupnici, glede sjedinjenja postavimo na nagodbenu stanovište, odričemo se pravnog kontinuiteta. Istarski otoci i onaj dio Istre, koji je od starine bio dio Dalmacije, za nas bi bili izgubljeni. (Dr. Trumbić: Tko se odriče? Mi se ne odričemo!).

Magjari, kao što vam je svima poznato, idu za personalnom unijom. Ako mi prije postignuća te personalne unije ne dobijemo svoje, Magjari bi mogli ne htjeti više ovu dinastiju, nego kao Norvežka tražiti drugu, a onda bi izčezle nade, da išta više dobijemo. Sve hrvatske zemlje osim Dalmacije bile bi za nas izgubljene. (Milić: Čemu spominjete sada krunu, a prije ste se zgražali?). U vašem smislu govorim.

A po čemu nagodbena osnova za sjedinjenje? Zar Hrvati nemaju pravo na Dalmaciju i bez nagodbe? Nagodbenu stanovište glede cjelokupnosti hrvatskih zemalja odvojilo bi nas sa tradicijom prošlosti glede samog ovoga visokog sabora. Kad je ovaj sabor prve pute nakon što je narodna stranka došla do većine, upravio adresu na kralja naime god. 1870, 1871, nije se naš sabor oslanjao pače niti osvrtao na nagodu, premda je ona tada već opstojala. Nije ju niti spominjao, nego se je jedino oslanjao o starodavna prava kraljevine Hrvatske. Svi dogovori i rješenja u pitanju cjelokupnosti hrvatskih zemalja između hrvatskog naroda i dinastije vodili su se tada, kao i prije, izključivo na osnovi hrvatskog državnog prava. Riječkom resolucijom nastaje prelom. A je li takav prelom u interesu naroda? Je li u našem interesu, da zavisimo od Magjara ili bilo kojeg drugog naroda glede naše zemljišne cjelokupnosti i da pretrgnemo dične tradicije prošlosti? S toga reko sam, gospodo, da ću izpitati: kako mogu Hrvati prije doći do ostvarenja svojih želja odnosno na cjelokupnost hrvatskih zemalja, da li nagodom ili bez nje? (Dr. Trumbić: Ne to, nego da li riječkom resolucijom ili bez nje? To pokažite, taj drugi način!). I to ću. Na osnovi činjenica, ako se stavimo na nagodbenu stanovište, to presumptivno stanovište riječke resolucije, kako ga Madjari shvaćaju, poteškoće se za postignuće naše cjelokupnosti množe, jer u tom slučaju imademo 4 faktora pred sobom glede same Dalmacije. Dočim za izvedbu sjedinjenja na osnovi hrv. drž. prava nijesu nego samo dva faktora po sriedi:

narod i kralj, odalečimo li se od toga, dvostruko ih je više: Osim hrvatskog naroda, Magjari, kruna i carevinsko vijeće, koje polak § 11. državnoga ustava ima takodjer da pristane ili odbije sve predloge, koji bi se odnosili na mienjanje teritorija. (Dr. Trumbić: "To je žalosno, da to jedan Hrvat kaže! Carevinsko vijeće nema toga prava. To je sjajno dokazao gospodin predsjednik prigodom zadnje adrese!" Predsjednik *zvoni*). Ma ja baš govorim proti tomu pravu Beča jer ga hrvatsko državno pravo izključuje. Tudje pačanje nadolazi jedino pomoću nagodbenih stanovišta i realnih činjenica, kako se želi sada s vaše strane postupiti. (*Predsjedničku stolicu zauzmi! predsjednik*). Dokazujem, da će naša borba biti uspješna samo onda, ako se postavimo na stanovište hrvatskog državnog prava! Laglje će se složiti dva faktora kralj i narod, nego četir razročna čimbenika. (*Buka*). (Dr. Trumbić: "Ovo znači lakoumno raspravljati o važnim pitanjima! Očito je, da to vama nije jasno. Posavjetujte se, za Boga, s jednim pravnikom. Nemojte tako govoriti. To ne valja; time prejudicirate stanovištu, na kom stoji čitav narod u Dalmaciji!")

P r e d s j e d n i k. (*zvoni*.) Molim, molim, nemojte prekidati govornika. Izvolite nastaviti.

D o n P r o d a n. Opažam, da su me prigovaratelji krivo shvatili, ili neće da me shvate. Ta već sam prije naglasio, da ja ne polazim sa stanovišta, da bi riečka rezolucija i nagoda imale istu svrhu. Ali ako ima nastupit nagodbeno stanovište u rješavanju naših domaćih posala, dužnost mi je da upozorim na posljedice nagodaba.

Imajući svedjer Madjare pred očima, s kojima se kani stupiti u tješnje odnošaje, tobože radi obostranih interesa, da vidimo, kakvo bi bilo njihovo raspoloženje prema našim interesima; jer kakvo je njihovo raspoloženje prema njihovim vlastitim interesima, to znamo i to pojmimo. Oni drže što imaju, i gledaju ne samo očuvat sadašnji svoj posjed, nego ako je moguće i umnožit ga, te ako bi ikada sa savoje strane pristali na sjeđinjenje Dalmacije, možemo biti osvjedočeni, da će tu postaviti sebi koristnih uvjeta i naknada. I prije riječke rezolucije radikalna je magjarska stranka bila spravna poduprijet reinkorporaciju Dalmacije, pače stavljala u izgled i našu neodvisnost, ali nipošto bezuslovno. Da glede toga prodremo u tajne želje i namjere košutovaca, da odkrijemo pravo njihovo mišljenje, imamo ključ, koji nam pruža jedan Košutovac, imenom gospodin dr. Pattay, tajnik Košutove stranke, dakle osoba, koja u svakom pogledu ima biti dobro upućena u mišljenje i nakane svoje stranke. Dr. Pattay, baveć se pitanjem reinkorporacije Dalmacije izrično je naglasio, da je madjarska koalicija s njim sporazumna, ali kako? On je upravo 4 pisma na hrvatske i srbske otačbenike odnosno hrvatsko magjarskom sporu, i kako bi se dao riešiti – dva pisma na dra Franka, a druga dva na dva Srbina, od kojih jedno na ruke predsjednika srbske radikalne stranke dra Gjorgja Krasojevića. (Hrv. Pravo 15 srpnja). (Dr. M. Čingrija: "Na Tomašića – je li? *Smieh*"). Pisma su u jezgri jednaka. Prvo pismo upravljeno Dru. Franku glasi:

Zombor, 16 lipnja 1905.

Velecijeni gospodine!

U sljedećem broju moje u Budimpešti izlazeće političke smotre "Igazsag" (Istina), donosim izjave nekih političara o pitanju neovisnosti Hrvatske i Slavonije.

Moja ideja za oživotvorenje ovog političkog pitanja je predlog: "Ugarska privoljuje u podpuno odciepljenje Hrvatske i Slavonije i sjedinjenje sa Dalmacijom – naprotiv Ugarska dobiva natrag tri izvorne ugarske županije: *Sriem, Viroviticu i Požegu*".

Čuste li? Ako će se Hrvati dočepat slobode svoje, treba da odsieku malne po glave. Ako će Hrvatska i Slavonija odahnut na zraku neodvisnosti, Slavonija valja da se žrtvuje; valja da postane magjarska, i to ciela Slavonija, jer u njoj niti neima drugih županija osim Sriema, Virovitice i Požege. Nije Magjarim dosta što su zgrabili liepu našu Senjsku Rieku, kraljicu Kvarnera, i što još nepravedno drže Medjumurje, zvano od davnine radi svoje plodovitosti i krasote perivojem gornje Slavonije, Hrvatske, i koje je kralj Ferdinand I. za uvijek darovao hrvatskim banovima, kako no ti prediel koji je i odprije, od vajakada, pripadao kraljevini Hrvatskoj. Hoće se Magjarim još naše zemlje, oni hoće i kitnu Slavoniju, naime 16.662 kilometra hrvatske zemlje su preko 800.000 stanovnika. (*Buka*).

(Dr. M. Čingrija. To će se biti on i Frank dogovorili zajedno!). Na drugom mjestu kaže to isto, samo drugim riečima, i veli, da je s tim Košutova stranka sasvim suglasna. Ovo drugo pismo nosi nadnevak 12 srpnja i u glavnoj izreci glasi:

"Kod nas je reklamacija dr. Tomašića imala samo taj uspieh, da je organ grofa Apponya umirio bivšeg ministra, da mi još ne stupamo put Sriema (čitajte gg. zastupnici: 'još ne', ipak jednom namjeravaju stupiti i put Sriema) dočim je službeni organ moje stranke – Košutove stranke – izjavio da je zahtjev triju ugarskih (!) županija podpuno opravdan (čujte gg. podpuno opravdan) te moju osnovu odobrio, mjesto da me desavouira, kako je to njegov preuzvišenost zahtievala".

Dr. Pattai dobio je od dr. Franka odgovor kakav zaslužio, naime da smatra odciepljenje koje hrvatske županije veleizdajom. Najodlučnije je odbio magjarske prste i Dr. Krasojević.

Dakle, ako bi došlo do sjedinjenja s Dalmacijom, Magjari bi prema dosadanjem svom raspoloženju tražili, da se od kraljevine Hrvatske odciepi Slavonija (Dr. Trumbić: "Zaključci su vam strašni! Recite radje, da smo pametno učinili, pak nas i Vi poduprite u ovoj patriotičnoj akciji!" Dr. P. Čingrija. "Nijedan neprijatelj sjedinjenja ne bude govorio kao Vi danas!" *Buka*).

Predsjednik (*zvoni*). Molim, ostavite govornika, da proslijedi svoj govor.

Prodan. Kakvo je raspoloženje Madjara u pitanju sjedinjenja Dalmacije, slično je njihovo raspoloženje i u pitanju zapovjednog jezika. Ovdje bar ne će nitko kazati da govorim protiv interesa hrvatskog naroda! (Dr. P. Čingrija. Mi ne govorimo, da Vam je namjera zla, ali na to se svodi! *Buka*).

Vidim, da se gospoda od većine ove visoke kuće srde na moj govor, i ne dadu mi mirno napried. Pokle sam ja uzeo rječ, kako sam na početku izjavio, ne kao strančar, nego u želji, da dadem prigode, neka se situacija razjasni, kako ne bi došlo do nesloge, nego kako bi između svih Hrvata vladala jedna misao u našoj samoobrani proti magjarskim atentatima; a pokle vidim, da ja taj svoj cilj danas ne mogu postići, jer me se krivo shvaća, te dočim ja imam pred oči samo da branim interese naroda, kaže mi se, da govorim kako bi naš narod šteto- vao, to ja volim glede daljih pitanja o kojim sam imao probesjedit odreći se rieči. (Glasovi: Zašt, zašto? Izvolite Vi samo govoriti). Sve što sam imao reći, po tvrdom mom osvjedočenju, imalo je samo da koristi našoj narod- noj stvari i – u koliko se za dobrom teži – moglo je moje razlaganje po- moći i onim, koji stoje na riečkoj rezoluciji. Ali kad se ne želi, da govo- rim o tom (Dr. Tresić. Što se ne želi? Onda ćete kazati, da vam nijesmo dali govoriti!) – kazali ste, da tako govorim, kako ne bi govorio najveći protivnik sjedinjenja! (Dr. P. Čingri- ja. Da, da!). To ne stoji. Da me se nije smetalo i prekidalno, bio bih do- kazao, kako bi se i bez riečke rezolu- cije i brže do sjedinjenja došlo. (Dr. Pero Čingrija. “Da, da, to pokažite, to želimo čuti”. Glasovi: To, to nam kažite”. *Buka.*)

Predsjednik (zvoni). Nemojte prekidavati, možda će doći do toga.

Prodan: Rekoh, da se uz ne- prestno prekidanje volim odreći rie- či. (Dr. P. Čingrija: “Kad nema- te što reći!” *Buka.* **Predsjednik (zvoni).**)

Vama su moje rieči bile proti sjedinjenju, pa kako me se onda zove da nastavim? Kad se moje rieči tako tumače volim zavezati usta, da nije- dna rječ iz njih ne izadje, nego da i jedna samo bude tumačena kao da je na štetu naroda. Da me se je pustilo govoriti do kraja i krivo ne shvaćalo, ja bi se osvrnuo takodjer na opseg našega općinstva, koje je sudjelovalo u riečkoj rezoluciji i na ono koje nije i bio bih nastojao zainteresovati, kako bi cijelo općinstvo u ovoj akciji, ako ne bi imala biti nagodbena, sudjelo- valo. Nego uz prekidanje i krivo shva- ćanje ne ostaje mi nego da predjem odmah na priedlog koji sam imao iznieti na koncu ovoga govora, pred- log, koji po mom mnienju, ako bude zapreka od strane Magjara za dobre susjedne odnošaje, neće zaoštriti su- kob i ako bi se našlo donekle naših ljudi u neprilici, moj predlog mogo bi dati izlaz za sve nas častan, a ni za Magjare neće biti takodjer štetan, jer mi protiv njihovih interesa i borbe nijesmo. Hoću, da upozorim, ako ne budu u ovoj akciji sudjelovali svi dielovi našega naroda, da ćemo izvrći naše pitanje i pitanje cieloga Balkana velikoj pogibelji. Mi se ne smijemo ciepat radi Magjara. Magja- ri – to ćete bar dozvoliti – teže sustav- no za tim, da sprave hrvatske zemlje i sve nove stečevine na osnovi njihovog tobožnjeg prava pod krunu Sv. Stjepana.

Predpostavimo gospodo, kako magjaroni u Banovini, da bi smo se i mi u Dalmaciji pa u Bosni odvažili na to, da idemo za Magjarima u tom pravcu, te se stavili na nagodbenu stanovište kako ćemo proširiti zemlje krune Sv. Stjepana; koja bi bila po-

sljedica toga? Da bi Ugarska kraljevina postala velevlast u Europi; da bi ta velevlast graničila neposredno s kraljevinom Srbijom i s kneževinom Crnom Gorom; da Hrvati nebi imali moći, kao dio te kraljevine, da svojoj braći desno ili lievo u pomoć priteku. (*Buka. Predsjednik zvoni*). Ja sam htio upozoriti na ovo prigodom zapovjednog jezika. Vi vidite, kako Magjari, od kada drže, da riečka resolucija želi nagodbeno stanovište, od tada se pokazuju spravni, da u koječem popuštaju, jer je to njima u prilog. Oni su spremni da nam dadu hrvatski zapovjedni jezik; ali mi u tom slučaju ništa ne bismo dobili, ako bismo bili pod krunom Sv. Stjepana. Evo primjer. Predpostavimo, da je stvorena ta nova velevlast. U njoj su Hrvati, u njoj je Bosna i Hercegovina. Mi imamo po nagodbi hrvatski jezik zapovjedni, kao što je sada u Banovini u domobranstvu. Nastane rat između Magjarske i Srbije. Eno hrvatski zapovjednici hrvatski zapovjedaju. Nu koja korist od svega toga ako vrhovni zapovjednik zapovjeda, da se ima ići protiv braće i naredjuje hrvatski hrvatskoj vojsci: Hajd' napred; pucaj! Što kažete na to gospodo zastupnici? Sam zapovjedni jezik nije dakle jednomu narodu dostatan. To Magjari znadu, pa oni ne idu samo za tim, da dobiju magjarski zapovjedni jezik, nego oni hoće i magjarski komando, naime svoje domaće ratno ministarstvo, svoju vladu i u poslu vojske. (Dr. M. Čingrija: a sada govore "feüer!") Za nas je malo stalo, kako se govori, dok nemamo zapovjedi!

Tendencija mojih rieči je ta, da dokažem, da magjarska hegemonija,

ako dodje do ostvarenja magjarskih ciljeva, neće biti puka fraza. Tko jamči da jedan od Hohenzollerna ne bi mogao doći na magjarsko prestolje? Jedan od prinčeva sadašnjega njemačkog cara uzeo si je ime "Atila", taj princ ide u Magjarsku, bio je lani tajno u Ugarskoj (*Buka i glasovi: "Pak što onda? Što nas briga za to? Milić. "Ajde, molim Vas, što bun-cate?"*). Naravna je stvar, ako dodje do personalne unije, Austrija mora da propane, jer ako se hoće održati protiv jačih susjeda, protiv Italije i protiv Rusije, treba, da se oslanja o njemačko carstvo i nužda samoobrane sili ju da se ili rastepe ili da prizna i ona vrhovništvo Hohenzollerna, te da dinastija Habsburgovaca a po tom i naša postane ono, što je dinastija u Saksonskoj Bavarskoj, Würtenburgu i drugdje.

Ovo je glavna pogibelj, koju moramo uvijek imati pred očima i da toj pogibelji predusretimo, da ju odklonimo, valja da budemo slobodni braniti se kako naš interes zahtieva, te nemamo drugoga načina, nego da sledimo, ali samo u svoju korist, onaj primjer, što nam ga u svojoj borbi Magjari daju. Mi imamo takodjer gledat kako ćemo unapredit vlastite interese, ali pri tom nije pametno, da stvaramo sebi novih protivnika povrh svih onih, što ih već imademo. Ako je Magjarima do toga, da se svadjaju s krunom, nama je bilo dosele povoda da se tužimo, ali ne ovaj čas, kad Magjarim padamo na liepak.

Predsjednik (zvoni): Nemojte umišati krunu u razpravu, to nije dozvoljeno. (Dr. Trumbić. *Tu se radi o sporu državne naravi, a ne o kruni*).

Prodan. I gospoda s lieve strane ove visoke kuće – mislim na gospodu Talijanaše – i oni bi imali vrlo dobro promisliti kud bi ih mogla dovesti nova politika. I ako sad jedan ili drugi uzrok čini kod nekih – ne govorim, ovdje u saboru, ali ima takvih – da im postane simpatična ideja o rasulu Austrijske monarkije, valja da mislimo, kakve bi bile posljedice toga raspada, najprije za Slovence, a nakon njih i za same one talijanske pokrajine, koje su im blizu. Posljedica bi bila ono, što je natuknuo častni dr. Tresić. Njemačka carevina teži, kako da se opet dovine vlasti nad Italijom, koju je nekad imala. Ta tendencija Njemačkog carstva to je tendencija prirodna za sjeverne narode. Tendencija k jugu, tendencija k suncu to je težnja svih razumnih stvorova, a i nerazumnih životinja. Njemačka je država osim toga jako prenapučena, pa treba da prenese jedan dio svoga obilja na druge zemlje, koje možda trebaju pod nekim vidom njihovu pomoć i kulturu. Stoga, gospodo, mi bismo morali nastojati u sporazumu sa svim dielovima hrvatskih zemalja, ne izuzev ni Slovence, da se ogradimo protiv eventualnosti, da nasjednemo, jer ako Magjari dođu do personalne unije, mi smo gotovi, kao državna i narodna individualnost. Jedino kao saveznici njihovi, kao samostalna skupina možemo doprinieti i pomoći našim susjedima na Balkanu, da "Drang", išao on preko Austrije ili što je više vjerojatno – preko Ugarske, nikako i nikada ne predje preko Drave. Ali ako se vežemo s Magjarima ovaj čas, mi ćemo vezati sebi ruke za buduće i toga se je bojat tim više što nemamo jamstva,

da će stečevine, što ih Magjari dobi-ju, biti s nama podieljene. A ako i budu te stečevine podieljene, biti će podieljene samo na nagodbenom stano-vištu, dakle: koliko, kada i dokle Magjari budu htjeli.

Ja bih bio s toga mnienja, ako već imamo zaigrat hazardnu igru, da to opasno djelo prepustimo magjaronima u Banovini, koji su već na vladi, a mi da kontrolišemo taj njihov odvratni rad, i dižemo proti tomu narodni odpor, dok nam uspije da ga onemo-gućimo. (*Smieh, buka i glasovi začu-djenja: "A tako!"* Predsjednik (*zvoni*). Završujem, gospodo zastup-nici, sa, sljedećim predlogom:

Dalmatinski sabor prima sljedeće zaključke:

I. Sabor dalmatinski proglašuje se, u svojoj cielini, permanentnim odborom za narodni spas.

II. Sabor dalmatinski stavlja se na čelo pokreta za držanje sastanka, na koji će biti pozvani svi zastupnici sabora dalmatinskoga, svi zastupnici hrvatskoga sabora u Zagrebu, a isto tako svi zastupnici istarskog sabora, sabora tršćanskoga, goričkoga i kranjskoga, a pokle Bosna i Hercego-vina neimaju na žalost još nikakva ustava, biti će pozvani na sastanak srbsko-pravoslavni metropolit sa svojim episkopim, katolički metro-polit sa svojim biskupima i takodjer muslimanski vjerski predstavnici u razmjernom broju.

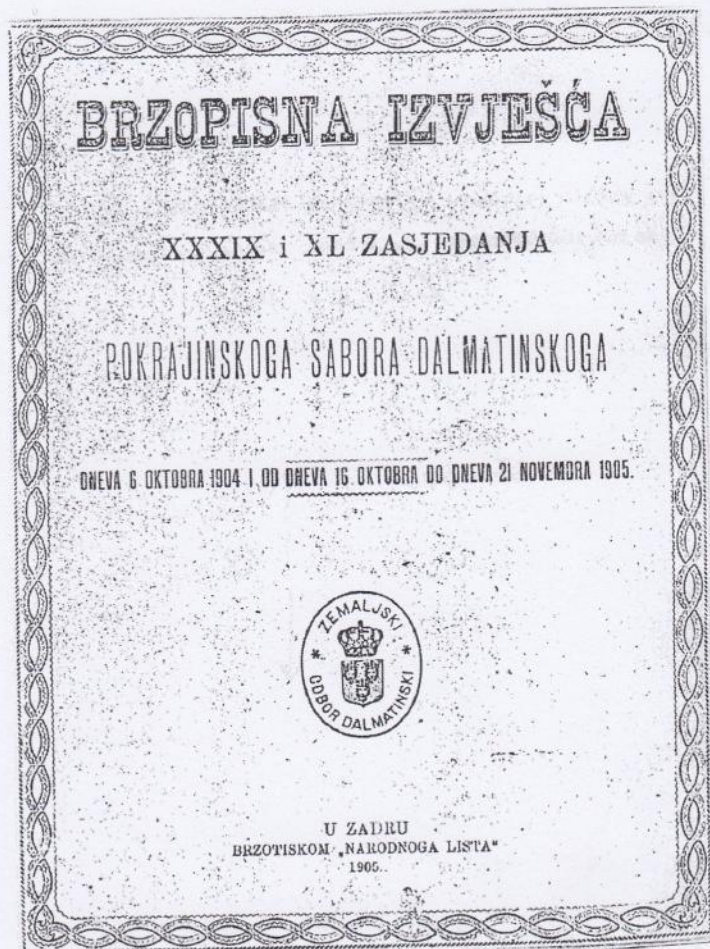
III. zadaća ukupnoga sastanka biti će, da se nastoje ukloniti unutarnje razmirice i utre put sporazumno i složnu radu prema svim političkim i državnim eventualnostim, koje zasi-ecaju ili bi mogle zasiecati u udes zastupanih zemalja, a osobita zadaća

biti će, da se prouče najshodnija sredstva za postignuće narodnoga jedinstva i slobode. Medjutim ...

IV. Sabor dalmatinski podastire molbu Njegovu Veličanstvu, da bi što prije podielilo ustavne slobostine Bosni i Hercegovini, a Tursku Hrvatsku, Tursku Dalmaciju, istarske otoke: Cres, Osor i Lošinj, istarske kotare novigradski, voloski, labinski i Dalmaciju stavilo pod vrhovnu personalnu upravu hrvatskih banova,

pridrživ do konačnoga pravnoga i administrativnog uredjenja sve sadašnje posebne autonomne uredbe i zakone, uz jednu preinaku zajedničkoga skupnoga zastupanja na saboru u Zagrebu.

Ovo bi, gospodo, bio moj predlog (Vukotić. *Hoće se 50 sabora za to izvršiti!*). Pošto predlog nema dovoljnog broja podpisa, ja bih molio gospodina predsjednika, da pita visoki sabor, hoće li ga poduprieti?

Preslik Brzopisnih izvješća XXXIX i XL zasjedanja Dalmatinskoga sabora u Zadru 1905.